

Kamenovanje u židovskom pravu (סקילה) i dilema svetog Josipa

Vanja-Ivan Savić*

vsavic@unicath.hr

<https://orcid.org/0000-0002-9831-4811>

<https://doi.org/10.31192/np.23.3.1>

UDK: 26-74:26-242]:343.253

343.253:26-242

27-246Iosephus, sanctus

Pregledni članak / Review

Primljeno: 31. ožujka 2025.

Prihvaćeno: 30. svibnja 2025.

U radu se obrađuje pitanje smrtne kazne u drevnom i suvremenom židovskom pravu, te napose kamenovanje u židovskom pravu u perspektivi Isusova vremena. Biblijski tekstovi (Tora), a time i biblijsko pravo, traže smrtnu kaznu kamenovanja za preljub i nepostojanje djevičanstva kod sklapanja braka. Iako postojeće, takve kazne su tražile složene procesne radnje za njihovo provođenje, da bi danas, u modernom vremenu, takvo provođenje bilo neizvedivo zbog nemogućnosti suđenja u porušenom hramu, gdje bi rabinski vrhovni sud Sanhedrin trebao zasjedati. Članak obrađuje konkretnu dilemu svetoga Josipa nakon što je saznao da je njegova zaručnica Marija trudna, a nisu imali odnose. Josip se nalazi pred dilemom da kao pravedan, zakonu odan Židov, prokaže Mariju ili da je napusti i ne izvrgne ruglu i kamenovanju. Odlučivši se za odlazak, u središte svojih postupaka stavlja zapovijed ljubavi i tako provodi milosrđe koje je hijerarhijski najviša norma koju je židovsko pravo poznavalo, a koju je Isus podvukao i usavršio, normu o kojoj vise sav Zakon i Proroci.

Ključne riječi: kamenovanje, smrtna kazna, sveti Josip, židovsko pravo.

* Prof. dr. sc. Vanja-Ivan Savić, Hrvatsko katoličko sveučilište, Pravni fakultet; Ilica 244, HR-10000 Zagreb.

Uvod

Dobro je poznat ulomak iz Evanđelja u kojem Isus govori da prvi baci kamen onaj tko je bez grijeha (Iv 8,7). U kršćanskoj se egzegezi govori o Isusovu mudru postupku kad odgovara farizejima koji ga žele uhvatiti u klopku u slučaju kamenovanja preljubnice: ako kaže da preljubnicu treba kamenovati, nije milosrdan, a s druge pak strane ako pokaže milosrđe, onda ne poštuje židovsko pravo (*halacha*) i bit će smatram prijestupnikom. Jasno je da Isus, poznavajući ljudsko srce, zna kamo ga farizeji žele dovesti, te odgovara načinom koji neutralizira njihove prave namjere, čak i više od toga – mijenja perspektivu.

»A Isus se uputi na Maslinsku goru. U zoru eto ga opet u Hramu. Sav je narod hrlio k njemu. On sjede i stade poučavati. Uto mu pismoznanci i farizeji dovedu neku ženu zatečenu u preljubu. Postave je u sredinu i kažu mu: 'Učitelju! Ova je žena zatečena u samom preljubu. U Zakonu nam je Mojsije naredio takve kamenovati. Što ti na to kažeš?' To govorahu samo da ga iskušaju pa da ga mogu optužiti. Isus se sagne pa stane prstom pisati po tlu. A kako su oni dalje navaljivali, on se uspravi i reče im: 'Tko je od vas bez grijeha, neka prvi na nju baci kamen.' I ponovno se sagnuvši, nastavi pisati po zemlji. A kad oni to čuše, stadoše odlaziti jedan za drugim, počevši od starijih. Osta Isus sâm – i žena koja stajala u sredini. Isus se uspravi i reče joj: 'Ženo, gdje su oni? Zar te nitko ne osudi?' Ona reče: 'Nitko, Gospodine.' Reče joj Isus: 'Ni ja te ne osuđujem. Idi i odsada više nemoj grijешiti« (Iv 8,1-11).¹

No, Isusovo pitanje otvara prostor za mnoga razmatranja o prirodi prava i to ne samo onog židovskog koje djeluje strogo i precizno,² već i o naravi same srži prava i pravnog poimanja svijeta u kojem živimo, i to kroz temeljno pitanje treba li sama narav prava sadržavati milosrđe i ljubav kao svoj neizostavni dio. Ili su i milosrđe i ljubav izvan pravnog sustava, ali im je ponekad dopušteno u pravo intervenirati kao oni koji se upliću, ali se nalaze izvan pravnog sustava? Koju poruku Isus daje, a to se u egzegezi često previđa, pišući u pijesku dok ga se pita što učiniti? U pijesku ništa ne ostaje. Jesu li Isusove geste pisanja u pijesku dok ga se pita o pravu, njegove upute kako pravo treba tretirati? Je li u tome poruka da su Božji čin i intervencija važniji (i možda drukčiji) od one propisane pravom? Treba li pravo ustuknuti pred milosrđem i ljubavlju? I na koncu: Treba li glavno pravo biti upravo ljubav i milosrđe?

Središnje pitanje ovoga rada se odnosi na svetoga Josipa koji proživljava teške trenutke saznajući da je njegova zaručnica trudna. Prema židovskome pravu kazna za preljub bila je kamenovanje, a ljudski gledano, nema većeg dokaza od preljuba od trudnoće. Josipova razmišljanja kratko su zabilježena u Evanđelju po Mateju (1,19-21), ali su dovoljna da bi se shvatio razmjer Josipove brige i veli-

¹ Biblijski tekstovi navedeni su prema *Online Biblija*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, <https://biblija.ks.hr/>.

² Židovsko pravo je i skup obveza, njih točno 613, koje se odnose na cijeli židovski narod, i koje Židovi trebaju svakodnevno ispunjavati.

čanstvenost njegova milosrđa, jer je kao pravi i pravedni Židov, koji je poznavao i slijedio zakone, morao svoju zaručnicu dati kamenovati, ali je on, pravedan i čestit, razmišljao o tome da je potajice napusti. To je u suprotnosti s onim što se tada smatralo pravednošću. Ključno je znati da je pojam »pravedan čovjek« u židovskom pravu rezerviran za onoga tko slijedi Zakon, a pravednost se isključivo vezala uz poznavanje Zakona i pokoravanje njemu – a on čini upravo ono što bi ga u formalnom smislu stavilo u perspektivu osobe koja nije pravedna, jer se u ovoj stvari ne planira pokoriti Zakonu. Iako je postojala u židovskom pravu tek poslije, Isusovim učenjem, u punini ulazi u kršćansku svijest i poimanje pravednosti glavna zapovijed, tj. norma i mjerilo stvari: Ljubi Boga i bližnjega svoga!

»A kad su farizeji čuli kako ušutka saduceje, okupiše se, a jedan od njih, zakonoznanac, da ga iskuša, upita: 'Učitelju, koja je zapovijed najveća u Zakonu?' A on mu reče: 'Ljubi Gospodina Boga svojega svim srcem svojim, i svom dušom svojom, i svim umom svojim. To je najveća i prva zapovijed. Druga, ovoj slična: Ljubi svoga bližnjega kao sebe samoga. O tim dvjema zapovijedima visi sav Zakon i Proroci« (Mt 22,34-40).

Ulazi li tako ljubav koja je dobrostiva, time i milosrdna (1 Kor 13) za svakoga čovjeka, u svijet prava ili kao korektiv ili kao njegov sastavni dio i kao ona koja je smisao čitavog pravnog sustava?

S druge pak strane sv. Pavao, odnosno drugi autor (jer mnogi teolozi i bibličari smatraju da to nije Pavao³), govori o poštivanju prava i pravde, o onome koji ljubi pravo i pravdu (usp. Heb 10,38). Tako, na više mjesta u Starom zavjetu pravednost se spominje kao stožerni kamen koji je vezan uz vjeru i predanje Bogu, jer kada se govori o pravednosti, misli se na poštivanje prava koje je u izravnoj vezi sa življenjem vjere. Ljubiti pravo znači biti pravedan, i to je starozavjetni židovski narativ da Bog ljubi pravo i pravdu (usp. Ps 33), što autor Poslanice Hebrejima preuzima. Pravednik će od vjere živjeti (Heb 2,4). Pravo, odnosno zakon i vjera, povezani su. To u kršćanskom značenju znači ljubiti Božje pravo, ono koje je sâm Gospodin donio ili – bolje reći – usavršio: »Nisam došao dokućnuti zakone već ih ispuniti« (Mt 5,17-19). Isus ih želi učiniti provedivima, a kako ćemo poslije vidjeti, u skladu s temeljnom zapovijedi ljubavi. Ono što je krutom židovskom pravu nedostajalo jest upravo nedostatak onoga što kod Aristotela nazivamo pravičnost,⁴ jer pravičnost je istovremeno i pravedno, ali i više od toga jer sadrži subjektivne, možemo reći i emotivne, ljudske elemente koje zbog svoje krutosti i objektivnosti pravednost ne može imati. Dakle, pravičnost je u izvjesnom smislu *nad-kategorija* koja proizlazi iz prava i uz njega je usko

³ William G. JOHNSONN, Poslanica Hebrejima. Opći pregled, *Biblijski pogledi*, 13 (2005) 2, 107-124, 109.

⁴ Usp. Željko SENKOVIĆ, *Aristotelova etika*, Osijek, Filozofski fakultet u Osijeku, 2011, 62; Laurenz VUCHETICH, Pravednost i pravičnost u filozofiji prava, *Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja*, 41 (2007) 85, 47-76, 52.

vezana, ali ga i nadopunjuje. To je ono što u hrvatskoj književnosti nazivamo »pravica«, jer nije sve što je dopušteno ili u skladu s pravom (uvijek) moralno,⁵ jer pravo ne poznaje duhovnu intervenciju, osim ako pravo ne gledamo kroz Božji zakon koji je univerzalan i vječan i nije podložan promjenama. Ljubav i milosrđe ugrađeni u pravo daju pravu novu dimenziju. Neke pojavnosti u suvremenim pravima diskretno su vezane uz milosrđe i neke specifične okolnosti koje postoje u pojedinim situacijama. Tipični primjeri su pomilovanje ili smanjivanje kazne s obzirom na osobu okrivljenika.

Kamenovanje u židovskom pravu

Danas u židovskom pravu, u praksi, nema više kamenovanja. No u Isusovo vrijeme, u drevnom židovskom pravu, za preljub je u Levitskom zakoniku propisana smrtna kazna (20,10), a u Knjizi Ponovljenog zakona (22,22) kamenovanje.

»Ako se koji čovjek zateče gdje leži sa ženom udanom za drugoga, neka oboje – i čovjek koji je ležao sa ženom i sama žena – budu smaknuti. Tako ćeš iskorijeniti zlo iz Izraela. Ako mladu djevicu zaručenu za nekoga u gradu sretne drugi čovjek i s njom legne, oboje ih dovedite do vrata toga grada pa ih kamenjem zasipajte dok ne umru: djevojku što nije zvala u pomoć u gradu, a čovjeka što je oskvrnuo ženu bližnjega svoga. Tako ćeš iskorijeniti zlo iz svoje sredine« (Pnz 22,22-24).

Židovsko pravo ima tri izvora. Prvi izvor su biblijski tekstovi (Tora). To je biblijsko pravo, pisano i nepromjenjivo. Drugi i treći važan izvor židovskog prava su Mišna (usmeno pravo) i Gemara (komentari biblijskoga prava koje daju rabini, pa se često ovi izvori nazivaju rabinsko pravo, za razliku od biblijskoga koje je pisano i nepromjenjivo). Posljednja dva se nazivaju Talmud. Odredbe o kamenovanju prije svega sadrži Tora. Postoje razlozi zbog kojih kamenovanje, koje je bilo moguće u Isusovo vrijeme, danas nije moguće provesti.

Da bi se po židovskom pravu provela smrtna kazna, potrebno je da na odgovarajući način bude donesena, a nju može donijeti i njezino provođenje narediti jedino židovski sud, Sanhedrin, sastavljen od 23 suca (rabina) isključivo u hramu u Jeruzalemu.⁶ Zanimljivo je da je za osuđujuću presudu potrebno imati

⁵ *Non omne quod licet honestum est.*

⁶ Sanhedrin ima 23 ili 70 članova, a njihov opis bi odgovarao višem i nižem (visokom) sudu. Sud sastavljen od 70 sudaca ima zapravo ulogu Vrhovnog suda koji rješava žalbe. Za rabinski sud se često koristi i izraz Beit Din, što zapravo označava sudište gdje sjede rabini-suci, poznavatelji židovskoga prava. U tom smislu za Vrhovni sud se koristi izraz »veliki beit din« ili Sanhedrin. Čini se da se u literaturi ova dva izraza preklapaju i isprepliću. O Sanhedrinu i postupku vidi više u: Mišna 9; Ephraim GLATT, The unanimous verdict according to the Talmud. *Ancient Law providing insight into modern Legal Theory, Pace International Law Online*, 3 (2013) 10, 316-335 i u: David PADFIELD, The Sanhedrin, dostupno na: https://www.academia.edu/116603347/The_Sanhedrin. V. i sistematizaciju židovskih sudova u: Kotel DADON,

najmanje 13 sudaca, što je na neki način kvalificirana većina. Židovsko pravo uvijek ide u korist okrivljenika, pa tako korespondira s onime što u rimskom kaznenom pravu – na kojemu su utemeljeni kontinentalni pravni sustavi, dakle i naš, hrvatski – poznajemo kao *in dubio pro reo*.⁷ Da bi osoba bila oslobođena, dovoljno je da postoji obična većina, dakle 12:11, ali da bi osoba bila osuđena, takva većina nije dovoljna već je potrebno da bude minimalno 13:10 sudaca koji glasuju za tu odluku.⁸ Uočljivo je da židovsko pravo više daje poruke o kriminalnom karakteru djela nego što namjerava kazniti počinitelja. Kad je riječ o donošenju odluke o počinjenju kaznenoga djela postoji vrlo značajna posebitost toga postupka. Ako je odluka o smrtnoj kazni jednoglasna, optuženika treba osloboditi, jer židovsko pravo propisuje: ako ni jedan sudac nije mogao pronaći ništa što bi okrivljenika moglo osloboditi,⁹ treba smatrati da očito sud nije u redu. Naime, ako nema suca koji bi se, nakon razmišljanja preko noći, a to je vrijeme koje mora proteći da bi se razmislilo, založio za osuđenika, taj sud nije vođen dobrim namjerama.¹⁰ Naravno, da bi se uopće moglo razgovarati o smrt-

Židovstvo: život, teologija i filozofija, Zagreb, Profil, 2009, 544-547, te sistematizaciju opsega ovlasti sudova, napose kod provođenja smrtne kazne 548-554.

⁷ U dvojbi odluči za okrivljenika. Jedna od takvih odredbi Mišne je odredba da suci koji su glasovali protiv okrivljenika mogu promijeniti odluku, ali oni koji su glasovali za njegovo oslobađanje to ne smiju učiniti. (Mišna, Sanhedrin 5).

⁸ Odlučivanje o smrtnoj kazni proceduralno je postavljeno tako da se uvijek ide u korist okrivljenika, vidi ovdje bilj. 10 (Sanhedrin 17a) i 11.

⁹ Usp. Ephraim GLATT, The unanimous verdict according to the Talmud. *Ancient Law providing insight into modern Legal Theory*, *Pace International Law Online*, 3 (2013) 10, 316-335, 318. (»The Talmud rules that a unanimous verdict by the Sanhedrin (Jewish court) must be thrown out and the defendant must be exonerated! The alleged guilt of the defendant is immaterial and the killer walks away a free man. Such an illogical outcome seems strikingly out of place within the logical Talmud. Yet, a closer look at this law reveals that this quizzical result is actually quite rational. In fact, understanding the logic behind this surprising law sheds light on numerous aspects of modern legal theory.« [Prijevod: 'Tadmud propisuje da jednoglasna presuda Suda treba biti poništena! Pretpostavljena krivnja postaje bespredmetna i ubojica treba biti pušten na slobodu. Takav nelogičan rezultat može začuditi u kontekstu vrlo logički koncipiranog Talmuda. Ipak, detaljnija analiza ovoga pravnog odlomka otkriva da je ovakvo neobično rješenje u svojoj biti vrlo racionalno. Zapravo, razumijevanje logike ovog iznenadjućeg pravnog rješenja baca svjetlo na mnoge aspekte moderne teorije prava' (preveo autor).]

¹⁰ Usp. Babilonski Talmud, The William Davidson Talmud (Koren-Steinsalz), Sanhedrin 17a, <https://www.sefaria.org/Sanhedrin.17a.21?lang=bi>, (31.03.2025). »§ Rav Kahana says: In a Sanhedrin where all the judges saw fit to convict the defendant in a case of capital law, they acquit him. The Gemara asks: What is the reasoning for this halakha? It is since it is learned as a tradition that suspension of the trial overnight is necessary in order to create a possibility of acquittal. The halakha is that they may not issue the guilty verdict on the same day the evidence was heard, as perhaps over the course of the night one of the judges will think of a reason to acquit the defendant. And as those judges all saw fit to convict him, they will not see any further possibility to acquit him, because there will not be anyone arguing for such a verdict. Consequently, he cannot be convicted«. [Prijevod: Rabin Kahana kaže: 'U Sudu gdje svi suci smatraju da optuženika treba osuditi na smrtnu kaznu, oni ga time oslobađaju. U Gemari se pita: Koji je razlog za ovakav propis? To je tako zato što se u predaji smatra da odgoda suđenja preko noći je potrebna da bi se osigurala mogućnost za oslobađajuću odluku.

noj kazni pred ovakvim sudom potreban je čitav niz proceduralnih pretpostavki koje imaju biti ispunjene, a uz to postoje vrlo strogi propisi o svjedocima. Ovo je jedan od primjera kako židovsko pravo, iako djeluje kruto i formalno, u svojoj biti sadrži elemente koji upućuju na humanost i suosjećanje, slično kao što i kod talionskog načela mjera 'oko za oko, zub za zub', ne znači doslovno ni 'oko' ni 'zub', već ekvivalent vrijednosti oka i/ili zuba. Židovsko pravo na mnogim mjestima pokazuje da mu nije svrha uništenje čovjeka ili pak osveta, već pravedno izravnavanje stvari njihovim dovodenjem u ravnotežu.¹¹

Da je smisao kažnjavanja smrtnom kaznom zapravo moralni prijekor (koji je ponekad u smislu života u zajednici vrlo bremenit) govori i činjenica da su se sudovi koji su izricali smrtne kazne nazvali »krvavim sudovima«.¹² Sanhedrin koji izrekne smrtnu kaznu jednom u sedam godina smatra se »krvavim sudom«,¹³ Postoji stajalište rabina Elazara Ben Azarya da je sud koji jednom u sedamdeset godina izrekne smrtnu presudu »krvavi sud«.¹⁴

Smrtna kazna u židovskom pravu može se izvršiti za više kaznenih djela poput preljuba, blasfemije, žrtvovanja djece, lažnog proroštva, prozelitizma, muških homoseksualnih odnosa, ubojstva, otmice, incesta i kršenja šabata. Dakle, smrtna kazna je određena za najteže prijestupe protiv Boga, židovske vjere, te

Učenje kaže da suci ne mogu donijeti osuđujuću odluku istoga dana kada u slušali dokaze, i da će možda, protekom noći neki od sudaca pronaći način da oslobodi optuženika. Kao što oni suci koji su ga osudili i koji ne vide ni jednu mogućnost da ga oslobode, a ne postoji nitko tko bi se njihovoj odluci suprotstavio, slijedom toga moraju ga osloboditi' (preveo autor).] Isto tako i Majmonid, *Mišne Tora*, Sanhedrin, poglavlje 9.; vidi u prijevodu Eliyahu Touger, Moznaim Publishing, dostupno na Sefaria, https://www.sefaria.org/Mishneh_Torah%2C_The_Sanhedrin_and_the_Penalties_within_Their_Jurisdiction.9?lang=bi (07.07.2025).

¹¹ Vidi više o tome u: Vanja-Ivan SAVIĆ, Talionsko načelo u židovskom pravu: nadopuna učenja o svrsi kažnjavanja u hrvatskoj teoriji prava, *Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske*, 9 (2018) 1, 65–85, <https://hrcaak.srce.hr/clanak/305269>.

¹² Jewish Virtual Library; v. više <https://www.jewishvirtuallibrary.org/capital-punishment>, (31.03.2025).

¹³ Mišna Makot 1:10, Babilonski Talmud, https://www.sefaria.org/Mishnah_Makkot.1.10?lang=bi, (31.03.2025). »The mitzva to establish a Sanhedrin with the authority to administer capital punishments is in effect both in Eretz Yisrael and outside Eretz Yisrael. A Sanhedrin that executes a transgressor once in seven years is characterized as a destructive tribunal«. [Prijevod: 'Zapovijed da se formira Sud s ovlaštenima da upravlja izvršenjem smrtne kazne vrijedi i za područje Izraela, ali i onim izvan njega. Sud koji ovu kaznu izvrši jednom u sedam godina se može smatrati sudom koji je destruktivan' (preveo autor).]

¹⁴ Isto. »Rabbi Elazar ben Azarya says: This categorization applies to a Sanhedrin that executes a transgressor once in seventy years. Rabbi Tarfon and Rabbi Akiva say: If we had been members of the Sanhedrin, we would have conducted trials in a manner whereby no person would have ever been executed. Rabban Shimon ben Gamliel says: In adopting that approach, they too would increase the number of murderers among the Jewish people. The death penalty would lose its deterrent value, as all potential murderers would know that no one is ever executed«. [Prijevod: 'Rabin Elazar ben Azarya kaže: Ova kategorizacija se primjenjuje na Sud koji izvrši smrtnu kaznu jednom u sedamdeset godina. Rabini Tarfon i Akiva kažu: Da smo mi članovi Suda, mi bismo vodili postupak tako da ni jedna osoba nikada ne bude osuđena. Rabi Šimon ben Gamliel kaže: Prihvaćenje ovakvoga stava, oni bi povećali broj ubojica među Židovima. Smrtna kazna bi izgubila svoju obeshrabrujuću ulogu, jer bi potencijalni ubojice znali da se nitko nikada za nju ne osuđuje' (preveo autor).]

prijestupe protiv integriteta osobe, fizičkog i seksualnog. Naravno, kamenovanje nije jedini oblik izvršavanja smrtne kazne, tu su još i spaljivanje, odrubljivanje glave te davljenje.¹⁵ Valja napomenuti da je kazna za preljubnicu koja nije »do kraja udana« bilo kamenovanje,¹⁶ ali se smatralo da je to kazna za udanu ženu. Ovdje treba reći da židovsko pravo poznaje dva stupnja sklapanja bračnog odnosa i oba se smatraju dijelom braka; prvi dio je ono što se naziva zarukama, hebrejski *erusin*, a drugi dio je čin samoga vjenčanja, odnosno *nisuin*. Danas se sklapanje obaju stadija odvija u istoj ceremoniji.¹⁷ Treba naglasiti da su zaruke u židovskom pravu značile više od toga što znače u hrvatskoj pravnoj kulturi.¹⁸ Supružnici su sa zarukama već bili u braku, ali nisu smjeli živjeti zajedno¹⁹ i nisu smjeli imati spolne odnose.²⁰ Perfektuacija sklapanja braka ('cjelovit brak') se događala obično oko godinu dana poslije, protekom vremena za koje se smatralo da je dovoljno da se supružnici pripreme za obred vjenčanja. Protekom tog razdoblja muž je morao dokazati da je spreman postati muž (i ne biti više samo zaručnik), tako što bi pokazao da se može brinuti o ženi, primjerice da je odijeva ili se to pak dokazuje samim spolnim odnosom na dan vjenčanja. Taj čin nije mogao biti dokazan dvama svjedocima, pa je za vrijeme ceremonije vjenčanja bračni par odlazio u posebnu sobu u kojoj su bračni drugovi sami jeli.²¹ Neki znanstvenici smatraju da, pogotovo u suvremeno vrijeme, brak postaje perfektuiran kada supružnici uđu u svoj novi dom.²²

Što se kamenovanja muškaraca i žena tiče, kazna se jednako primjenjuje i na muškarca i na ženu, s nekoliko napomena. Muškarac i žena zatečeni u preljubu jednako se kažnjavaju, no ne kažnjava se muškarca koji načini preljub sa slobodnom ženom. U tom smislu postoji svojevrsna nejednakost između muš-

¹⁵ V. više u: Edna EREZ, Kathy LASTER, *Capital Punishment in Jewish Law*, u: R. M. Bohm, G. M. Lee (ur.), *Routledge Handbook on Capital Punishment*, New York, Taylor and Francis, 2020, 218-230.

¹⁶ Sv. Marija u ovom smislu nije bila do kraja udana, ali je bila zaručnica, pa bi se na nju trebalo primjenjivati kamenovanje, a ne neki drugi oblik smrtne kazne.

¹⁷ Usp. Rabin Jack ABRAMOWITZ, *Torah Content Editor at the Orthodox Union, Fatal Attraction. The prohibition against adultery*, <https://outorah.org/p/6088/>, (31.03.2025). Vrijedno je i pogledati i djelo Dadon, *Židovstvo...*, 437-448, gdje su leksikonski objašnjeni pojmovi u vezi sa židovskim vjenčanjem, a konkretno na str. 439.

¹⁸ Zaruke su u našem (pravnom) sustavu i kulturi ceremonijalni čin i nemaju pravne učinke, čak i ako je riječ o izvanbračnoj zajednici, jer i u tom slučaju sam čin zaruka ne utječe na promjenu statusa izvanbračnih drugova.

¹⁹ Isto. Stoga valja imati u vidu da sv. Marija i sv. Josip nisu živjeli zajedno, jer je Marija bila Josipova zaručnica. Kao pravedni i pobožni Židovi nisu živjeli skupa, a novozavjetna svjedočanstva govore o njihovoj povezanosti s Bogom i Zakonom. To je još jedan argument (dokaz) da je Marija bezgrešno začela Isusa, jer ona muža »nije poznavala« (usp. Lk 1,34).

²⁰ Usp. Rabin Ari ENKIN, *Erusin & Nisuin*, <https://outorah.org/p/141906/>, (31.03.2025).

²¹ Isto. Taj čin naziva se hupa (što bi odgovaralo perfektuaciji braka, kao i odijevanje supruge i briga o njoj), a soba koja bi poslužila za to nakon čina vjenčanja naziva se *yichud*.

²² Tako je Josip, a sve da Mariju ne izvrge sramoti odlučio s njom živjeti, pa tako oni putuju zajedno i naposljetku se Isus rađa u njihovu domu, u štalici. Možemo zaključiti da je tako Josip, kao Marijin zaručnik, a zapravo njezin muž, perfektuirao njihov odnos koji je bio valjan i u skladu sa židovskim pravom.

karaca i žena. Razlog tome je što, gledano povijesno-pravno, poligamija nije (izvorno) zabranjena u židovskom pravu.²³ Ona je tek poslije praktički iskorijenjena rabinskim pravom. Tora ne zabranjuje Židovima da imaju više žena. Biblija svjedoči da su neke vrlo važne osobe imale više žena, kao Abraham, Jakov, David i Salomon. Velika promjena događa se u 11. st. (nije zabilježena točna godina, vjerojatno oko 1030. nakon Krista) kada rabin grada Mainza, Rabenu Geršom ben Juda donosi odluku,²⁴ a ona je vezana uz važnu židovsku doktrinu *Dina d'malkhuta dina*,²⁵ koja se može prevesti kao: »Slijedi pravo zemlje u kojoj živiš«, »Pokoravaj se zakonu zemlje u kojoj živiš«, odnosno »Pravo zemlje u kojoj živiš je pravo i za tebe.«²⁶ Ova odredba o zabrani poligamije (uz odredbu o zabrani rastave od žene bez njezina pristanka) odnosila se na aškenaze, ali ne i na sefarde i mizrahi židove (Jemen) koji su bili okruženi islamom i gdje je bilo dopušteno imati i do četiri žene.²⁷ Danas je ova praksa gotovo potpuno iščezla, jer država Izrael ne dopušta poligamne brakove, uz izuzetak povratnika iz zemalja u kojima je bilo dopušteno imati više od jedne žene.²⁸ Postoji iznimka, a da ipak rabinsko pravo ne bi bilo važnije od Tore, biblijskoga prava, a koja se odnosi na slučaj kada stotinu rabina odluči da je potrebno dozvoliti drugi brak, to će biti u iznimno rijetkim slučajevima kada je žena nestala, kada je mentalno bolesna i kada odbije prihvatiti rastavu (get). Tada je potrebna pisana odluka

²³ Usp. Amihai RADZYNER, *Halakhah, Law, and Worldview. Chief Rabbis Goren and Yosef and the Permission to Marry a Second Wife in Israeli Law*, https://law.tau.ac.il/sites/law.tau.ac.il/files/media_server/law_heb/dine_israel/published/published_LB/P%D6%B9_EN/10Radzyner.pdf, (31.03.2025).

²⁴ V. više u: Elimelech WESTREICH, *The Ban on Polygamy in Polish Rabbinic Thought*, u: Gershon David HUNDERT, *Jews in Early Modern Poland*, sv. 10, Liverpool University Press, 1997, 66-84.

²⁵ M.L. WINER; *Periodica de re canonica*, Pontificia Università Gregoriana, Facoltà di Diritto Canonico, Canon Law Resources, *The Law of the Land and Jewish Law Conflict or Concurrence*, 449-523, 503. https://periodica.iuscangreg.it/pdf/periodica_3-4_2007_Winer.pdf, (31.03.2025).

²⁶ Yair LOBERBAUM, *The Gentile State, The Legitimacy of Non Jewish Authority, Dina de-Malkhuta Dina*, BT Bava Kama 113a-b, u: Michael WALZER i dr. (ur.), *The Jewish Political Tradition. Authority*, sv. 1, New Haven, Yale University Press, 2000, 431-434.

²⁷ Melonie SCHMIERER-LEE, *Throwback Thursday. Cases of polygamy*, University of Cambridge Library, <https://www.lib.cam.ac.uk/genizah-fragments/posts/throwback-thursday-cases-polygamy>, (31.03.2025). »The ban of Rabbenu Gershom ben Judah of Mainz (early eleventh century), which prohibited polygamy among the Ashkenazim, was never accepted by Jewish communities living under Islam«. [Prijevod: 'Zabrana koju je uveo rabin Geršom ben Juda iz Mainza, a koja je zabranjivala poligamiju među Aškanazima, nikada nije bila prihvaćena od strane židovskih zajednica koje su živjele okružene Islamom' (preveo autor).] V. i Kotel DADON, *Uloga žene u židovskom braku u starozavjetnim spisima Biblije, u židovskome pravu i u rabinskoj literaturi*, *Kairos*, 12 (2018) 2, 145-146.

²⁸ Aharon LAYISH, *Polygamy and the Druze Family in Israel*, *Journal of the American Oriental Society*, 99 (1979) 1, 58-63; David SADLEY, *The Times of Israel. In defiance of Israeli law, polygamy sanctioned by top rabbis*, <https://www.timesofisrael.com/in-defiance-of-israeli-law-polygamy-sanctioned-by-top-rabbis/> (31.03.2025).

stotinu rabina da se to odobri, a isto tako danas izraelski rabinski sud (kao državni sud) iznimno rijetko daje odobrenje za poligamiju.²⁹

Iako je kroz povijest kamenovanje bilo iznimka, danas se više ne provodi. Nekoliko je za to razloga. Da bi se mogla provesti smrtna kazna potrebno je da postoji sud koji se može sastati u Salomonovu hramu u Jeruzalemu, a to nije moguće nakon drugog rušenja hrama, pa – prema izvorima – smrtna kazna se nije izricala četrdeset godina prije rušenja hrama u Jeruzalemu, što je bilo 28. godine,³⁰ iako su neki rabini, u primjerice Španjolskoj, koja je tada bila islamska, provodili smrtne kazne.³¹ U strogo pravnom smislu smatra se da je mogućnost izricanja smrtne kazne općenito, bez obzira na način izvršenja, prestala postojati s obzirom na to da nema mogućnosti vijećanja/suđenja u hramu.³²

Valja reći nekoliko riječi o načinu na koji se izvršavala smrtna kazna kamenovanjem. Osoba osuđena na kamenovanje je morala biti donesena na rub litice i bačena u provaliju koja je imala biti dublja dvostruko više od visine prosječnoga čovjeka. Ako u padu nije umrla, na nju bi se bacio velik kamen, a ako ni tada nije umrla onda bi bila kamenovana od strane ljudi.³³ Razlog zbog kojega osuđenik biva bačen s ruba litice jest da, ako je moguće, pogine od pada i manje pati, zbog odredbe rabinskoga prava o ljubavi prema bližnjemu tako da

²⁹ *Heter meah rabbanim*. Rabbi Yitzchok BREITOWITZ, Domestic Relations Law 236B. A Study in Communications Breakdown, *Jewish Law Articles – Examining Halacha, Jewish Issues and Secular Law*, https://www.jlaw.com/Articles/sec236b_notes.html (31.03.2025).

³⁰ Babilonski Talmud, The William Davidson Talmud (Koren-Steinsalz) https://www.sefaria.org/Avodah_Zarah.8b?lang=bi; Jewish Virtual Library, Capital Punishment, <https://www.jewishvirtuallibrary.org/capital-punishment>, (31.03.2025). »Instructive though this is, it is merely an academic discussion, the right of imposing capital punishment having been taken from the Sanhedrin by the Romans a century before, '40 years before the Destruction of the Temple' (Sanh. 41a; TJ, Sanh. 1:18a). The rabbis agreed that with the destruction of the Temple the Sanhedrin was precluded from inflicting capital punishment«. [Prijevod: Uputno je, a za potrebe akademske rasprave, napomenuti da je su židovskom Sudu pravo na izricanje smrtne kazne uzeli Rimljani stoljeće ranije, '40 godina prije razaranja Hrama' (Sanh. 41a; TJ, Sanh. 1:18a). Rabini su se suglasili da je razaranjem Hrama prestala mogućnost izricanja smrtne kazne' (preveo autor).]

³¹ Isto.

³² Isto.

³³ Babilonski Talmud, The William Davidson Talmud (Koren-Steinsalz), Sanhedrin 45a, <https://www.sefaria.org/Sanhedrin.45a.13?lang=bi&with=all&lang2=en>, (31.03.2025). »And if the condemned man does not die from his fall, the second witness takes the stone that has been prepared for this task and places, i.e., casts, it on his chest. And if he dies with the casting of this first stone, the obligation to stone the transgressor is fulfilled. And if he does not die with the casting of this stone, then his stoning is completed by all of the Jewish people, i.e., by all the people who assembled for the execution, as it is stated: 'The hand of the witnesses shall be first upon him to put him to death, and afterward the hand of all the people.'« [Prijevod: 'Ako osuđeni čovjek ne umre od pada, drugi svjedok će uzeti kamen koji je za ovu prigodu bio pripremljen i baciti će ga u njegova prsa. Ako umre od bacanja ovoga kamena, obveza ubijanja prijestupnika je izvršena. Ako pak ne umre od ovoga kamena, kamenovanje će se dovršiti od čitavog Naroda židovskoga, npr. od strane svih ljudi koji su nazočili egzekuciji, kako je propisano: 'Ruke svjedoka će biti prve koje će ga odvesti u smrt, a nakon toga ruke sviju ljudi' (preveo autor).]

mu se omogućiti »bolji način umiranja«. ³⁴ Kamen koji se bira da bi se bacio na osuđenika mora biti takav da ga mogu podići samo dva muškarca, ³⁵ očito zato da ne bi bio prelagan. Zbog načina na koji se izvršava ova kazna, nju se može nazvati ili kazna kamenovanjem ili kazna guranjem niz stijenu. Ako je smrt nastupila samim padom, smatra se da je kamenovanje izvršeno. Muškarci se bacaju potpuno goli, a žene odjevene toliko da se pokriju spolni organi. ³⁶

Ovdje je zanimljivo primijetiti, promatramo li Isusovu parabolu o kamenovanju, da se ni na jednom mjestu ne spominje litica i bacanje s litice. Mogli bismo reći da je kamenovanje žene preljubnice bilo provođeno mimo Zakona, pa se možemo zapitati: Je li Isus prigovorio načinu na koji se ta kazna i osuda imala izvršiti bez valjanoga postupka? Ovo je zanimljivo iz perspektive Isusova pogleda na pravo, jer očito Isus nije bio protiv prava. Uostalom u Levitskom zakoniku (19,18) govori se o ljubavi prema bližnjemu, isto kao i u odredbama o kamenovanju i načinu izvršenja kazne koja mora biti takva da se bližnjemu smanje boli.

Poštivanje Zakona je Isusova želja, uostalom gledano i kroz prizmu Isusovih riječi da nije došao ukinuti zakone već ih ispuniti (unaprijediti njihovo provođenje). Isusov pogled na Zakon je očito takav da ljubav prema Bogu i bližnjemu treba biti u središtu svih zakona, jer o ljubavi »vise sav Zakon i Proroci«

³⁴ Isto. A prema Sanhedrin 45a, iz Mišne. »MISHNA: The place of stoning from which the condemned man is pushed to his death is a platform twice the height of an ordinary person. He is made to stand at the edge of the platform, and then one of the witnesses who testified against him pushes him down by the hips, so that he falls face up onto the ground. If he turned over onto his chest, with his face downward, the witness turns him over onto his hips. And if he dies through this fall to the ground, the obligation to stone the transgressor is fulfilled«. [Prijevod: *Isto tako: mjesto kamenovanja s kojeg je osuđenik gurnut u smrt je zaravan koja mora biti visoka dvije dužine prosječne osobe. On se postavlja na rub te zaravni te ga jedan svjedok koji je svjedočio protiv njega treba gurnuti tako da ga primi za bokove i tako da padne licem okrenutim prema gore. Ako se tijekom pada osuđenik okrenuo licem prema zemlji, svjedok će ga primiti za bokove i okrenuti ga. Ako je umro od ovoga pada obveza kamenovanja prijestupnika je ispunjena* (preveo autor).] »Rav Naḥman says that Rabba bar Avuh says: The verse states: 'you shall love your neighbour as yourself' (Leviticus 19:18), teaching that even with regard to a condemned man, select a good, i.e., a compassionate, death for him. Therefore, even though the one being executed is likely to die from a fall from a lesser height, a platform is built that is twice the height of an ordinary person in order to ensure a quick and relatively painless death. The Gemara challenges: If so, they should raise the platform even higher. The Gemara answers: This is not done, because if the condemned man were pushed from a higher platform, he would become seriously disfigured, and this would no longer be considered a compassionate form of death«. [Prijevod: *Redak kazuje: ljubi bližnjega svoga kao samoga sebe (Lev 19,18), učeći da čak i u odnosu na suđenoga čovjeka, za njega treba izabrati dobru, milosrdnu i sućutnu smrt. Zbog toga čak i ako je izgledno da će osuđenik umrijeti od pada sa zaravni manje visine, određeno je da zaravan s koje se baca mora biti visoka dvije dužine prosječnog čovjeka da bi se osigurala brza i relativno bezbolna smrt. U Gemari se postavlja pitanje, da ako je to tako, ne bi li tu zaravan trebalo postaviti još više? Gemara odgovara da se ovo ne čini jer bi osoba bačena s još više visine bila još više unakažena i da se u tom slučaju više ne bi moglo govoriti o sućutnom obliku smrtni* (preveo autor).]

³⁵ Isto.

³⁶ Isto.

(Mt 22,40). I tako, poštujući pravo, približavamo se formalnoj pravednosti, jer ljubav prema bližnjemu treba biti takva da on što manje pati, ali ovdje ljubav izlazi iz samih okvira formalnoga prava i približava se onome što je zapravo viši stupanj pravednosti koji Bog želi za svoj narod i svakoga pojedinca. Ljubav traži da kamenovanje ne može biti bez suda, u postupku u kojemu je iskazana ljubav za počinitelja, a – kako smo vidjeli – do smrtne kazne se procesno dolazi izuzetno teško. Očito Bog nije htio ubijanje već potragu za razumijevanjem, a za što je potrebna ljubav. Isus traži još veći stupanj ljubavi, traži retrospektivu svakoga od nas nad samim sobom.

Tko može provesti kaznu kamenovanjem? Prema Tori to čine »ljudi zemlje«, odnosno čitav Izrael. Isus, govoreći da onaj tko je bez grijeha neka prvi baci kamen, zapravo daje poruku čitavom narodu: Budite milosrdni! Sažimajući ljubav prema Bogu i bližnjemu, Isus sažima čitav Zakon, a davanjem nove zapovijedi kojom se traži ljubav prema neprijateljima³⁷ daje novu dimenziju ljubavi koja traži novog, uzvišenijeg čovjeka koji djeluje po Zakonu, ali i izvan njega. Zato su ljubav i milosrđe potrebni za puninu kršćanskoga življenja.

Dilema sv. Josipa

Da bi se uopće proveo postupak za izvršenje smrtne kazne potrebno je da je preljub vidjelo najmanje dvoje svjedoka, odraslih muškaraca. S obzirom na to da je taj čin privatn, često nije bilo moguće zamisliti da takvi svjedoci postoje. No u židovskom pravu i sâm suprug, koji ima dokaza ili sumnja u ženinu nevjeru, može prijaviti svoju suprugu svećeniku koji je onda može u posebnom postupku ispitati i »utvrditi« njezinu nevjeru i preljub. U Tori, odnosno biblijskom pravu, to je propisano u Knjizi brojeva (5,11-31). Žena treba popiti napitak sastavljen od zemlje iz hrama, vode i tinte koja je iscurila iz pergamenta na kojem su ispisane riječi upravo iz navedenoga biblijskog teksta. Ako joj se ništa ne dogodi, nevina je, a ako je kriva, ovo će joj načiniti ozbiljnu tjelesnu bol.³⁸

³⁷ Usp. Lk 6,27; Mt 5,38-48, 7,12.

³⁸ Babilonski Talmud, The William Davidson Talmud (Koren-Steinsalz), 1 Sotah, https://www.sefaria.org/Rereading_the_Rabbis%3B_A_Woman's_Voice%2C_1_Sotah.7?lang=bi, (31.03.2025). »Numbers 5:11–31 is one of the more perplexing sections of the Bible. It describes the case of a woman straying from the right path and engaging in sexual relations with a man other than her husband. If a fit of jealousy sweeps over a man and he suspects his wife of errant behaviour, even though there are no witnesses to her act, he may take her to the Temple and make her undergo the ordeal of the bitter waters. As part of the ritual, she has to drink a potion made of water, earth from the Temple floor, and ink dissolved into the water from a parchment on which were written the curses of this very chapter. If she is innocent, the waters will not hurt her; if guilty, they will cause her serious physical harm«. [*Prijevod: 'Knjiga brojeva 5:11-31 sadrže jednu od najzamršenijih sankcija u Bibliji. Tamo se opisuje slučaj žene koja je zastranila sa pravednoga puta na način da se odala seksualnim odnosima s muškarcem koji nije njezin suprug. Ako je njezin muž obuzet ljubomorom i ako je kao posljedicu toga optuži za zastranjeno ponašanje, pa čak i ako nema svjedoka za njeno ponašanje, može ju odvesti u*

Josip je bio pravedan Židov, to nam Sveto pismo jasno kazuje. No pitanje je što znači biti pravedan po židovskom pravu, što je sadržaj toga pojma bio u Isusovo (i Marijino i Josipovo) vrijeme. Biti pravedan prije svega je značilo ispunjavati Zakon, dakle to je bilo poštivanje formalnog aspekta zakona; provoditi ono što je Gospodin (Adonai) namijenio svojim ljudima.³⁹ Biti pravedan značilo je biti poslušan Tori, biblijskom pravu. Biti pravedan za Židove nije apstraktan pojam već se odnosi na činjenje onoga što je ispravno u svim odnosima,⁴⁰ a sam pojam pravednosti se često provlači kroz biblijske tekstove.⁴¹ Biti pravedan u židovstvu se smatra biti onaj koji doprinosi miru.⁴² U tom smislu treba promatrati i riječi svetoga pisca kada govori o Josipu:

»A Josip, muž njezin, pravedan, ne htjede je izvrnuti sramoti, nego naumi da je potajice napusti. Dok je on to snovao, gle, anđeo mu se Gospodnji ukaza u snu i reče: 'Josipe, sine Davidov, ne boj se uzeti k sebi Mariju, ženu svoju. Što je u njoj začeto, doista je od Duha Svetoga. Rodit će sina, a ti ćeš mu nadjenuti ime Isus jer će on spasiti narod svoj od grijeha njegovih« (Mt 1,19-21).

Dakako, i sveti je Josip izabran od Boga da bude podrška i suputnik Djevice Marije kroz život koji je pred njima, a isto tako izabran je kao pripadnik plemena Davidova, jer je po njemu i Isus pripadnik izabranoga naroda, pa je u tom smislu bitno i Isusovo rodoslovlje kojim započinje Matejevo evanđelje (1,1-18). Josip je obdržavao zakone, bio prisutan u Isusovu životu i s njim živio život pravednika. On je po svemu bio pravedan Židov.

Sveti Josip se našao u dilemi koja je zahtijevala Božju intervenciju. On je naime, iako bijaše pravedan, toliko volio Mariju da je nije htio izvrnuti ruglu i nije bio spreman provesti postupak koji je predviđala Tora, a to je izvođenje pred svećenika i ispitivanje vjernosti. On se radije odlučuje za napuštanje. Zanimljivo je da ovdje na prvi pogled postoji paradoks, napuštanje voljene osobe kao nešto što je u svom formalnopravnom korijenu protivno Zakonu, ali Bog traži ostanak i time iz kršćanskoga kuta gledanja milosrđe i ljubav pretvara u

hram i zahtijevati da se podvrgne činu pijenja 'gorke vode'. Kao dio postupka, žena mora popiti pripravak načinjen od vode, zemlje sakupljene s poda u Hramu i tinte koja je iscurila sa dijela teksta upravo ovih biblijskih redaka. Ako je nedužna, ovaj pripravak joj neće nauditi, a ako je kriva za preljub, načinit će joj ozbiljnu tjelesnu bol' (preveo autor).]

³⁹ Israel Bible Center, <https://weekly.israelbiblecenter.com/exceeding-righteousness>, (31.03.2025). »The Greek word δικαιοσύνη (dikaiosune) 'righteousness' corresponds to תְּזַדַּקַּח (tzedakah) in the Hebrew Bible. 'Righteousness' refers to moral behaviour that conforms to God's Law. For example, the psalmist writes, 'Judge me, O Lord, according to my righteousness' (Ps. 7:8). The psalmist here asks God to evaluate him based upon his faithful obedience to the Torah's commandments«. [Prijevod: 'Grčka riječ δικαιοσύνη (dikaiosune, pravednost) u hebrejskoj Bibliji odgovara riječi תְּזַדַּקַּח (tzedakah). 'Pravednost' se odnosi na moralno ponašanje koje je u skladu s Božjim pravom. Primjerice, psalmist piše: 'Sudi me, o Gospodine, prema pravednosti mojoj' (Ps 7,8). Psalmist od Boga traži da ga procjenjuje prema njegovu vjernom pokoravanju zapovijedima Tore' (preveo autor).]

⁴⁰ Jewish Virtual Library, <https://www.jewishvirtuallibrary.org/righteousness>, (31.03.2025).

⁴¹ Hoš 9,12, Ps 92,13; 106,3, Jr 22,3, Ez 18-19,27 itd.

⁴² Iz 32,17.

nešto što nije suprotno biblijskoj normi koja je bila na snazi, već drukčije od nje. S jedne je strane imao mogućnost otići i prekršiti pravo, a s druge strane ostati, ali ne tako da se formalno pravo izvrši, već da se nadopuni blizinom bližnjega, onime što je Bog namijenio za Mariju da u svojoj blizini ima svetoga Josipa. Dakle, napustiti i prekršiti pravo ili ostati i nadopuniti ga, »iscijeliti«. Isto tako valja primijetiti da je Josip zbog svoje pravednosti htio napustiti Mariju, ali mu je Bog »objasnio« da Marija nije preljubnica. I jedan i drugi Josipov postupak su iskazi milosrđa, prvi je napuštanje Marije iz ljubavi i suosjećanja, a drugi, nakon Božje intervencije, plod Božjega zahtjeva da prihvati njegovu volju i ponovo i trajno bude milosrdan prema Mariji. Prvi put u odlasku, a drugi put u povratku.

Gledajući formalnopravno Josip je imao pravo Mariju prokazati na temelju odredbi Knjige Ponovljenog zakona, koja u slučaju trudnoće propisuje ili optužbu za preljub ili za nedjevičanstvo mlade žene s kojom se oženio. Kako smo rekli, bili su u prvoj fazi braka, zaručničkom odnosu te još nisu ušli u njegovu perfektuaciju, jer nisu imali odnose, a ona je bila trudna.⁴³ Dakle, Josip je imao opciju ili je predati sudu zbog preljuba ili je optužiti za ulazak u brak bez djevičanstva. Za oba prijestupa bila je propisana smrtna kazna kamenovanjem. Josip se ne odlučuje za te opcije, već za alternativni put koji cijelom biblijskom tekstu daje novu dramatiku i izlaz u skladu s Božjim planom.

Ovdje se otvara zanimljivo pitanje hijerarhije i eventualnog sukoba pravnih normi na potpuno neočekivan način. S jedne strane, postoji jasan biblijski tekst koji od vjernoga Židova traži pokoravanje Zakonu, a s druge strane imamo djelo milosrđa i direktnu Božju intervenciju koja rezultira milosrđem. U puko formalnom smislu shvaćanja prava toga vremena Josip nije djelovao sukladno pravnoj normi koja mu je omogućavala prijaviti Mariju i zaobišao je Zakon, s obzirom na to da su zaruke pravno smatrane dijelom braka, no pitanje je: Je li time prestao biti pravedan? U daljnjoj analizi, pitanje je i puno ozbiljnije: Je li zapravo Josip uopće prekršio pravnu normu biblijskoga teksta, jer je djelovao u skladu sa svojom savješću i milosrđem koje je imao u svome srcu, a djelovao je ljubavlju za bližnjega, iz ljubavi koju Isus postavlja kao normu o kojoj vise sav Zakon i proroci? U tom smislu, primjenom logičke i teološke interpretacije pravnoga pravila, koja prije svega gleda cilj stvaranja pravne norme, Josip nije prestao biti pravednikom. On, doduše, vjerojatno isprva nije znao da uvažava temeljnu pravnu normu, a to je zapovijed ljubavi, već je djelovao čistim srcem, koje je zapravo izvor pravednoga poimanja prava. Ako tako gledamo, Josip je primijenio višu pravnu normu, onu o kojoj vise sav Zakon i proroci. Jasno je

⁴³ »Ali ako optužba – da se na mladoj ženi nije našlo djevičanstvo – bude istinita, neka djevojku izvedu na kućna vrata njezina oca pa neka je ljudi njezina grada kamenjem zasiplju dok ne umre, jer je počinila besramnost u Izraelu odajući se bludu u očevu domu. Tako ćeš iskorijeniti zlo iz svoje sredine« (Pnz 22,20-21).

pravno načelo kod rješavanja antinomije⁴⁴ i sukoba pravnih normi da treba primijeniti višu pravnu normu u odnosu na nižu.⁴⁵ Slijedeći zakone svoga srca, primijenio je onu »o kojoj vise sav Zakon i proroci« i time Isus, već putem Josipa, pomiče granice.

S druge strane, ako promatramo čin Josipova povratka, odnosno ostanka, on je direktno vezan uz intervenciju koju prima od Boga, pa i u ovom slučaju Bog postavlja normu milosrđa kao vrhovnu pravnu normu.

Sve ovo treba gledati kroz prizmu ljubavi i milosrđa i njihova mjesta unutar pravnoga sustava. Osnovno je pitanje: Jesu li ljubav i milosrđe sastavni dio pravnog sustava ili su oni zapravo njegova dopuna i korekcija? Na ovo, na svojevrsan način, upozorava i papa Franjo kada milosrđe postavlja kao centralnu točku cjelokupnoga kršćanstva, jer izvor milosrđa jest Bog sâm, izvor milosrđa je Isus.⁴⁶ Upravo je takav bio čin svetoga Josipa, koji je svoju dilemu o primjeni prava razriješio vlastitom inicijativom, milosrdnim planom o napuštanju Marije, da je ne bi izvrgnuo ruglu, ali i naknadom Božjom intervencijom da uz nju ostane. Ovo je jasan biblijski primjer gdje ljubav i milosrđe imaju prednost pred krutim i formalnim zakonskim propisima.

Zaključak: milosrđe i ljubav kao vrhovne pravne norme

Kroz dilemu svetoga Josipa biblijski tekstovi progovaraju o odnosu između poimanja pravednosti u starom Izraelu, gdje se pravednim čovjekom imao smatrati onaj tko slijedi zakone te se njima pokorava, i milosrđa kao najizravnijeg oblika ljubavi prema bližnjemu. Sveti Josip, koji je bio pravedan Židov, ne htjede Mariju izvrgnuti ruglu te ju je odlučio potajno napustiti da je ne bi morao predati na Sud i posljedično na kaznu kamenovanjem. Iako na prvi pogled, gledajući kroz prizmu formalne pravednosti, Josip postupa tako da ne primjenjuje ono što je tada bilo uobičajeno za ljubomoru i izdaju; ne primjenjuje odredbu Zakona, a primjenjujući zapovijed ljubavi koja je ugrađena u njegovu savjest s jedne strane, te prepoznajući Božju intervenciju, s druge, sve stavlja u perspektivu hijerarhije pravnih normi gdje je viši pravni propis uvijek ispod onog potonjeg, a o zapovijedi ljubavi prema bližnjemu vise sav Zakon i proroci, kako naučava Isus. Josip daje novu perspektivu gledanja na pravo,

⁴⁴ Antinomije su situacije u pravnim porecima u kojima pravne norme istog pravnog sustava različito uređuju isto pravno pitanje, pa stoga svaki pravni sustav poznaje jasno utvrđene kriterije po kojima se te situacije razrješavaju.

⁴⁵ *Lex superior derogat legi inferiori*.

⁴⁶ Vatican News, Devedeset godina nakon prvoga ukazanja milosrdnoga Isusa sestroj Faustini Kowalskoj, papa je poslao poruku biskupu Płocka, u kojoj potiče vjernike da se vrate na izvor milosrđa da bi postali sposobni za strpljenje, praštanje i ljubav: Vratimo se izvoru Milosrđa, <https://www.vaticannews.va/hr/papa/news/2021-02/papa-franjo-sveta-faustina-kowalska-bozansko-milosrdje.html> (31.03.2025).

ono je i *pro praeterito*, u skladu sa zapovijedima o ljubavi prema bližnjemu, ali i *pro futuro*, u skladu s onime što će Isus istaći i k tome nadodati zapovijed ljubavi prema neprijateljima. Ovo je vrlo važno jer svaki pravni sustav treba sadržavati onu istinsku svrhu svoga postojanja, milosrđe koje proizvodi mir i stvara harmoniju u društvu. Pravni sustav, dakle, ne treba promatrati samo u strogo normativističko-pozitivističkom smislu – u njemu uvijek treba biti prostora za iznimke, za ublažavanje kazni, za pomilovanje i subjektivne okolnosti, koje treba ugraditi u pravne tekstove da bi one u potpunosti opravdale smisao njegova postojanja, jer ga time očovječuju i produhovljavaju. Ovdje se opet, u smislu učenja njemačkoga teoretičara prava Gustava Radbrucha, može reći da pravo koje u sebi ne sadrži minimum čovječnosti, nije pravo, a takvo pravo ne treba slijediti već se, pače, protiv njega treba i boriti.⁴⁷ Sinteza formalnog zakona i univerzalnog zakona ljubavi koji sadrži milosrđe jest jamac humanosti (čovječnosti) svakoga pravnog sustava, a židovsko pravo je očito to u sebi sadržavalo i svojim normama oblikovalo sustav koji treba pružiti što manje patnje, a više povezanosti s Bogom i čovjekom. No, u stvarnim životnim situacijama to nije često bilo primjenjivano, dok je Josip, dostojan svoje uloge, nosio u sebi, u svome srcu, prirodni zakon određen od Boga, te je zato njegova dilema za njega bila koliko duboka toliko i kratkotrajna, jer je – primijenivši vrhovne pravne norme milosrđa i ljubavi – ispunio pravo.

⁴⁷ Usp. Gustav RADBRUCH, Gesetzliches Unrecht und übergesetzliches Recht, *Süddeutsche Juristen-Zeitung*, 1 (1946) 5, 105-108 prema Vanja-Ivan SAVIĆ, Radbruch's formula and the conscience of a Saint Cardinal Alojzije V. Stepinac, *Studia Z Prawa Wyznaniwego*, 26 (2023) 147-170, <https://doi.org/10.31743/spw.14455>.

Vanja-Ivan Savić*

Stoning in Jewish Law (הלכה) and St. Joseph's Dilemma

Summary

The author deals with the issue of the death penalty in ancient and modern Jewish Law, and in particular deals with stoning in Jewish Law from the perspective of Jesus' time. Biblical texts (Torah) and thus Biblical Law demanded the death penalty of stoning for adultery and lack of virginity at the time of marriage. Although existing, such punishments required complex procedural actions for their implementation, so that today, in modern times, such implementation would be impossible because it is not possible to judge in the ruined temple where the rabbinical supreme court Sanhedrin should sit. The article deals with the specific dilemma of St. Joseph, which appeared before him after he found out that his fiancée Mary was pregnant, and they had not had relations. Joseph is faced with the dilemma of whether, as a righteous, law-abiding Jew, he should denounce Mary or leave her and not expose her to ridicule and stoning. Deciding to leave, he puts the commandment of Love at the center of his actions and thus performs mercy, which is the highest hierarchical norm that Jewish Law knew, and which Jesus underlined and perfected, the norm on which all the Law and the Prophets hang.

Key words: capital punishment, Jewish Law, Saint Joseph, stoning.

(na engl. prev. Vanja-Ivan Savić)

* Vanja-Ivan Savić, PhD, Full Prof., The Catholic University of Croatia, Faculty of Law; Address: Ilica 244, HR-10000 Zagreb, Croatia; e-mail: vsavic@unicath.hr.